

KLEIN – LUOVUUS JA KORVIKEOBJEKTI

Kun Ego-psykologia keskittyi minän egon ja idin väliseen dynamiikkaan, sekä siihen kuinka tämä voidaan nähdä taiteessa, heräsi kysymys: mikä on suhde psyyken ulkopuoliseen maailmaan? Entä psyyken suhde siihen mikä ei ole vain idin ja egon välistä taistelua? Kuinka todellisen ja kuvitellun suhde alkaa hahmottua lapsen erottautuessa äidistä?

Objekti-suhteiden analyysi tarjoaa mahdollisuuden tarkastella taidetta mielikuvituksen ja todellisuuden kannalta. Näin myös luovan toiminnan suhteet lajiin, välineeseen ja vastaanottajiin voidaan nähdä suhteina joiden alku on varhaislapsuuden leikeissä.

Melanie Klein (1882-1960) joka keskittyi lasten ja vastasyntyneiden objektisuhteisiin, infant – lat. Ei-puhuva) Taiteen kannalta on olennaista, että Klein tutki ja analysoi lasten leikkiä, hän katsoi että lapsi saa objekti-suhteeseen liittyvät fantasiat tulee esiin leikissä, se tajoaa pääsyn lapsen tiedostamattomaan, ja maailmaa muodstavaan minä-suhteeseen.

Objekti ei ole tavanomaisessa mielessä kohde tai esine, valmiiksi ulkoinen, vaan objektin synnyn taustalla on lapsen toiminta jolla ulkoinen maailma on vain osin hahmotettu ja objekteja muodostetaan. Klein analysoi lasten mielikuvia ja tunteita maailmastaan. Nämä tunteet jäsenyivät ja strukturoituivat ennen kaikkea äidin ruumiiseen liittyneiden fantasioiden mukaan. Primaariobjekti on äidin rinta, ja lapselle on kriisi ymmärtää se että rinta ei ole osa itseä. Klein ihmetteli sitä, miksi nuo lapsen fantasiat olivat myös destruktiivisia eivätkä pelkästään positiivisia. Ulkoinen maailma on jotain, mitä lapsen täytyy työstää. Tärkeisiin ja olennaisiin objekteihin lapsi satsaa enemmän, investoi voimakkaita fantasioitaan, pelkoja ja toiveita, ja sen myötä mielikuvat tärkeitä ja merkityksellisistä objekteista syntyvät.

Projektio on keskeinen termi ja viittaa niihin tunteisiin ja tiedostamattomiin toiveisiin, jotka karkoitetaan minän piiristä ja projisoidaan ulkoiseen kohteeseen. Sen vastakohta on sisäistäminen, jossa ulkoiset seikat omaksutaan osaksi minää. Puhekyvytön olento joutuu puolustamaan minäänsä projisoimalla, karkottamalla pahan itsestään. Kleinin mukaan lapsen suhde rintaan on sekä kiitollisuuden että kateuden täyttämä. Idealisointi poistaa ja karkoittaa pahan, mutta puhekyvytön käy jatkuvaa taistelua asioidensa kanssa.

Lapsesta on syytä käyttää ilmaisua ”infant” puhekyvytön, koska puheeseen ja kielen saamiseen liittyy olennainen symbolifunktio, joka muuttaa koko asetelman.

Melanie Klein (1886-1960) katsoi, että lapsen leikki on fantasioiden muodostamista. Lapsi satsaa toiveitaan olennaisiksi kokemuksiensa objekteihin: syntyy hänelle merkityksellisiä asioita. Projektio: toive, joka karkoitetaan minän piiristä ja heijastetaan ulkoiseen kohteeseen. Sisäistäminen, jossa ulkoinen vaikuttaa sisäiseen maailmaan.

Kun Freud katsoi että taiteen tuottama mielihyvä liittyy vapaaseen ilmaisuun eli mahdollisuuteen vapautua itsesensuurin ja syyllisyyden otteesta: taiteilija voi jakaa sisimmän salaisuutensa fiktion suojassa, ilman pelkoa että se ei olisi soveliaista. Tällainen minuuteen, idiin ja tiedostamattomaan keskittyvä psykologinen luovuusteoria sai haastajakseen Melanie Kleinin kehittämän objektisuhde-teorian, jossa huomio on itseilmaisun sijaan ulkoisiin kohteisiin liitetyissä fantasioissa, leikkiessään lapsi ei kohtaa ulkoista todellisuutta suoraan vaan leikkii että kohde olisi omien toiveiden mukainen.

Klein rakensi psyyken rakentumista käsittelevän teoriansa tutkiessaan psyyken syntytilannetta eli vauvan irtautumista äidistä. Vauva yrittää hallita ahdistustaan halkomalla objektit, tunteet ja egon hyviin ja pahoihin. Vauva yrittää sisäistää hyvät ja kieltää ja työntää pahat itsen ulkopuolelle, äitiin. Jos äiti ottaa vastaan ja kannettavakseen sen, minkä vauva häneen sijoittaa, hän ei ole enää vauvan mielessä erillinen, vaan osa vauvaa, tämän paha puoli.

Vauva mieltää hyvänä objektina hoivan ja imetyksen (syöttämisen) synnytyksen jälkeen. Tällöin rinta projisoidaan ideaaliobjektiksi, joka tyydyttää egon halun elää. Vauvalla tapahtuu samanaikaisesti sekä introjektiota että projektiota, ne luovat objektimielikuvia. Mielikuva ideaaliobjektista saa vahvistusta palkitsevista rakkauden ja ruokkimisen kokemuksista. Pahat objektit puolestaan syntyvät vailla olon ja kivun kokemuksiin liittyen, ne vauva kokee vainoavina objekteina.

Symbioottisesta äitisuhteesta irtautuminen merkitsee leikin ja luovan mielikuvituksen syntyä. Vauva voi käyttää esimerkiksi tyynyä äidin rinnan korvikkeena. Klein huomasi, että tietyssä vaiheessa vauva tietää että tyyny ei ole rinta, mutta pettymyksen sijaan vauva alkaa leikkiä ikään kuin se olisi rinta. Vauva ei joudu suoraan ulkoiseen maailmaan oltuaan ensin symbioottisesti kiinnittyneenä äitiin, vaan näiden välille muodostuu symbolinen objekti.

Kleinin avainteksti aiheeseen on ”The Importance of symbol formation in the development of the ego” (1937). Klein puhui symbolisesta objektista kohteena, jonka vauva kehittää leikkiäkseen. Hänen mukaansa taiteen ”as if”, kuvitteellinen ikään kuin-maailma on psyykkiseltä alkuperältään vauva, joka alkaa leikkiä.

Fantasia ja luovuus ovat Kleinin psykoanalyysin keskiössä, ja taideobjekti joka luo kuvitteellisen maailman tavoittaa saman syvän peruskokemuksen kuin mikä lapsella on. Taiteen tuottama nautinto ei siis ole itseilmaisua, vaan pikemminkin leikkiä mahdollisimman antoisalla, kuvitellulla, vuorovaikutuksella. Taide on tietoisista illuusiota, joka tuottaa erityisen antoisaa objektisuhdetta. Taiteen nautinto ei kuitenkaan ole helposti saatavissa, se ei ole regressiivistä, vaan luovuutta, nautintoa joka syntyy taistelusta tuon kuvitteellisen objektin hahmottamiseksi. Leikin ja taiteen nautinto johtuu aktiivisesta ponnistelusta, joka jatkuvasti hajoamassa olevan kohteen integriteetin vuoksi tehdään. Jos Freudille jokainen taiteilija on neurootikko, joka pyrkii ilmaisemaan itseään, niin objektisuhde-psykologiassa taiteilija on skitsofreenikko, joka yrittää saada toiveensa mukaisen teoksen kokoon.

Kleinin mukaan luova teko kumpuaa siis samasta voimakkaasta lähteestä, kuin minkä vauva kohtaa joutuessaan sietämään eroa symbioottisesta äitisuhteesta, molemmissa on kyse leikin ja kuvittelun välttämättömyydestä ihmiselle.

Luovuus voi kehittyä Kleinin mukaan joko skitsoidis-paranoidisessa kontekstissa tai depressiivisessä kontekstissa - riippuen siitä, onko kohde taiteilijalle fragmentoitunut tai integroitunut mutta menetetty asia. Ilman taidetta ja kuvittelua skitsoidis-paranoidinen toiminta on tuhoavaa ja aggressiivista, ja depressiivinen lamaannus on puolestaan jähmettävää surua.

Klein pitää vauvan depressiivistä positiota kehityksen keskeisimpänä kohtana psyyken organisoitumisen kannalta. Kaikki emotionaalinen ja älyllinen kehitys perustuu depressiivisen position työstämiseen.

Kleinille taiteilija syntyy ennen kaikkea depressiosta. Hänen mukaansa depressiivinen alkutila, äitisymbioosin menetys on varsinainen perustilanne, ”mise-en-scene for artistic creation”. Taiteilija

voittaa depression satsatessaan luovaan teokseensa oman halunsa mukaisen fantasian. Kleinin luovuus-teorian suhde depressioniin on ollut keskeinen kiistan kohde. Toiset tutkijat psykoanalyttisen estetiikan piirissä ovat korvanneet depressio-mallin korostamalla maanis-oseaanisella kokemusta. Kun depressio-malli korostaa symbioosisuhteesta luopumisen aiheuttamaa surua, maanisuus-malli korostaa fantasiaa tuon suhteen uudelleen löytämisestä. Julia Kristeva seuraa tässä suhteessa kuitenkin Kleinia ja pitää depressio-positiota luovuuden lähtökohtana.

Toisaalta esimerkiksi Anton Ehrenzweig katsoo, että depressio viittaa menetykseen joka ei ole korvattavissa, eikä se siksi voi olla luovaa. Hänen mukaansa luova objekti-suhde kumpuaa maanisesta fantasiasta, joka lähtee liikkeelle ahdistuksesta - ja luova nautinto tavoitetaan integroimalla fragmentoitunutta aineistoa tämän maanisen fantasian mukaan. Klein on eri mieltä, ja hän puolestaan katsoo, että ahdistuksesta ei voi kummuta mitään luovaa. Klein pitää ahdistusta vain regressioon johtavana tienä. Kiista koskee siis sitä, onko luovan toiminnan taustavoimana maanisuus vai depressiivisyys. Depressio ei ole luovuuden ytimessä, vaan syntyy koska visio ei ole realisoitavissa. Depressiota lähtötilanteena korostavalla Kleinilla taide ei voi korvata menetettyä alkutilaa, siksi taide on pääosin lohduttavaa ja terapoivaa - se eheyttää alkuperäisen menetyksen traumoja.

Taidetta luovassa toiminnassa ei ole kyse vain kuvitteellisen luomisesta, vaan myös aistien tapahtuvasta hahmottamisesta. Psykoanalyttisessa objekti-suhde teoriassa primaari hahmottaminen, vauvan aistien kehittyminen on yhteydessä symbioottisesta suhteesta erkanemiseen. Tässä tilanteessa vauvan kokema hahmottomuus alkaa jäsentyä havaittavaksi, mutta kohteet koetaan kaikkea muuta kuin ulkoisina objekteina, ne koetaan hyvinä tai pahoina.

Intohimoinen suhde objektiin ja leikki on siis mukana, kun ensimmäisiä asioita aletaan hahmottaa. Kuinka vauvan aktiivisuus on mukana, kun kohteet alkavat muodostua havaittaviksi: kuinka merkitykselliset kohteet muodostuvat, kuinka asiat erottuvat taustasta vauvan intentioiden mukaan. Havaitseminen on opittua. Vauvan varhaiset aistimukset ovat häilyviä, ja merkkejä siitä on myös aikuisten unissa, unen ja valveen hypnagogisissa välitiloissa.

Ei siis ole sattumaa, että tämä asia on keskeinen taiteessa: kysymys kuinka havainnot muodostuvat on havainnon juurille menemistä.

”Ehrenzweig sees this relatio as a problem concerning the perception of all objects. He raises the issue of how come to be selected for perception in the first place because he sees it as crucial for an artist, and for the creative individual in general, to be able to return to a state of primal sensing.” (Wright 2006,77)

Luova havaintojen tekijä pyrkii eroon kategorisoivista havainnoista, pintapuolisista kuvista ja tilanteista, ne eivät tyydytä idiä ja syvempää kokemuksen tarvetta. Luova ja uudenlaisia havaintoja tekevä taiteilija avaa suhdetta arkihavaintoja ohjaavan superegon ja epämääräisten vaikutelmien vallassa olevan idin välille. Ennen kuin kaoottinen materiaali on kuvitteellisessa järjestyksessä ja ”ikään kuin” koherenttina, taiteilija on skitsofreenikko. Sairastuneelta skitsofreenikolta puuttuu kuitenkin kyky yhdistää alitajuista ja todellista, ja luovan toiminnan merkitys on nimenomaan tässä antoisan kokonaisuuden luomisessa.

Esteettisen kokemuksen psyykeä hoitava vaikutus on näin ollen siinä, että koherentti syvärakenne löytyy ja hahmotetaan fragmentoituneen pinnan alta (Wright 2006, 79).

Objektisuhde-teorian edustajista Stokel painottaa muita enemmän luovaa suhdetta oman ruumiin ulkopuoliseen objektimaailmaan. Stokel painottaa muotoa pikemminkin kuin ekspressiota, hän

muotoilee näkemyksensä siten, että muoto itse esittää, ja on väline taiteilijan alitajuiselle fantasialle, ja taiteilija satsaa muotoon joko a) skitso-paranoidisesti tai b) depressiivisesti. (80)

Stokelin mukaan kaikki suhteet taideteokseen, objektiin, perustuvat joko identifioitumiseen tai erottautumiseen. Vahva identifioituminen kohteeseen poistaa eroa minän ja ulkoisen väliltä, se viittaa joko projektiiviseen tunteiden heijastamiseen, tai päinvastoin havaintojen ja vaikutelmien sisäistämiseen. Vahva erottautuminen kohteesta on toinen strategia, se taas merkitsee etäisyyden luomista ja toiseuden kohtaamista.

Kielellisten merkitysten leikki kumpuaa Kleinin mukaan myös tästä symbolisen objektin synnystä. Mutta siinä missä formaali kieliteoria on hahmotanut vain merkityserojen syntyä, Klein tuo lingvistiikkaan vaistomaisten halujen kentän. Erityisesti Julia Kristeva on korostanut Kleinin merkiystä siinä, että kielellistä luovuutta ei voida enää pitää taiteen abstrakteimpana muotona. Ajatus, että kieli olisi visuaalisia ja auditiivisia kokemuksia abstraktimpi, perustuu kapeaan käsitykseen kielestä vain koodattuja merkityksiä välittävänä systeeminä. Lapsi ei koe kieltä pelkkänä merkkijärjestelmänä, vaan liittyy siihen ruumiillisia kokemuksia, pyrkimyksiään ja halujaan. Kleinin mukaan kielellinen leikki kumpuaa aivan toisesta lähteestä kuin arkirutiineista, joissa kieltä käytetään informaation välittämiseen. Kielen monimielisuuden ja mahdollisuuksien tila on Kleinin mukaan leikkiä symbolisen ja sitä edeltävän primaarin tilan välissä.

SEGAL, Hanna (1994) Melanie Klein ihmismielen ymmärtäjänä. Yliopistopaino. Helsinki.

SITOLAHTI, Terttu (2000) Psykoanalyysi kehityksen ristiaallokossa... Psykoterapia-lehti 2/2000, Therapie-säätiö. Helsinki.

SITOLAHTI, Terttu (2001) Melanie Klein seminaari 27.4.2001 Taideteollinen Korkeakoulu. Hki

http://www.psykoterapia-lehti.fi/tekstit/sitolahti_klein.htm